

Ken je mij? Over Psalm 139.

Beste vrienden,

1. In 1967, nu ruim 50 jaar geleden, publiceerde Huub Oosterhuis samen met dichter-journalist Michel van der Plas zijn 'Vijftig Psalmen', met als bescheiden ondertitel: 'proeve van een nieuwe vertaling'. De opzet was om de psalmen toegankelijker te maken voor het kerkvolk, via een vertaling die dichter zou aansluiten bij het eigentijdse taalgevoel, poëtischer zou klinken en zingbaar moest zijn. Voor mij – en ik zal niet de enige zijn onder wie hier aanwezig is - was 'Vijftig psalmen', samen met de gezongen Oosterhuisliederen in de Universitaire Parochie in Leuven, de eerste kennismaking met het oeuvre van Oosterhuis, dat toen in volle ontwikkeling was. Mijn persoonlijke exemplaar dat ik hier bij me heb, is een achtste druk en vermeldt bij mijn naam het jaartal 1980. In die tijd leefde ik in een kleine studentenkot-gemeenschap 'EFFETA', en daar maakten we dankbaar gebruik van deze psalmenbundel in de gebedsmomenten die doorgingen in de kelder van het huis. Catacombenchristendom, noemden we dat met een knipoog.

Voor Oosterhuis was 'Vijftig psalmen' het begin van een lange weg die in 2011, een kleine halve eeuw later, uitmondde in de publicatie van zijn '150 Psalmen Vrij'. Het veelbetekenende toevoegsel 'Vrij' maakt duidelijk dat Oosterhuis zich steeds lossier is gaan opstellen ten opzichte van de oorspronkelijke tekst. Eerder dan over vertalingen kan je dus beter spreken van interpretaties, bewerkingen of zelfs persoonlijke meditaties, zij het altijd in zijn geëigende poëtische stijl. De vrijheid die Oosterhuis zich veroorlooft mogen we niet opvatten als een willekeurig gemanipuleer van meer dan 2000 jaar oude teksten. Zijn weliswaar stoutmoedige onderneming is het resultaat van zorgvuldig en doorgedreven studiewerk. Daarbij was het niet enkel zijn bedoeling is om de oorspronkelijk Joods-bijbelse inspiratie van onder het stof van de (kerkelijke) traditie naar boven te halen. Tegelijkertijd wou hij ook de grondtekst onsluiten en verstaanbaar maken voor en vanuit het hedendaagse leefgevoel, waaruit – heel anders dan in de wereld van de Psalmen – de vanzelfsprekendheid van het godsbestaan definitief verdwenen lijkt. In één hermeneutische beweging terugkeren naar de bron én bij de tijd brengen, dus.

Vandaag krijgen we de kans om van Psalm 139 te proeven in drie versies. In de schriftlezing van zojuist hoorden we de oorspronkelijke versie in de Willibrordvertaling. Straks zingen we de psalm in een bewerking van Oosterhuis. En na het delen van het brood zullen we het lied 'Ken je mij' beluisteren. Geïnspireerd door Psalm 139, schreef Oosterhuis de tekst van dit lied naar aanleiding van de geboorte van zijn dochter Trijntje (1973). Jaren later werd de tekst op toon gezet en het lied werd in Nederland bekend in een uitvoering door diezelfde, ondertussen volwassen geworden zangeres Trijntje Oosterhuis. Op Youtube kan je er verschillende versies van terugvinden. Vorig jaar nog won de jonge zangeres Julia de finale van het Nederlandse 'Idool' met een vertolking van ditzelfde lied, dat bij velen blijkbaar een gevoelige snaar raakt.

2. Paul Ricoeur wees er ooit op hoe belangrijk het is dat het ter sprake brengen van God in de bijbelse traditie een polyfonisch of meerstemmig karakter heeft. Dank zij deze polyfonie of diversiteit van literaire genres kunnen immers de vele betekenissen en de rijke gelaagdheid van het godsgeloof aan het licht komen. Het noemen van God gebeurt in eerste instantie via verhalen. Dat is de narratieve grondlaag: de vele verhalen over de geschiedenis van Israël brengen God ter sprake in de **derde** persoon als de behoeder en bevrijder van zijn volk, de God van Abraham en van Mozes, JHWH, Hij die is of die er zal zijn, Hij die zijn sporen heeft gezet in de geschiedenis van Israël. Met de psalmen belanden we echter in een heel ander taalregister, dat van de lyriek, waarbij een 'ik' als mens God kan aanspreken in de **tweede** persoon als een 'jij'.

Ook Oosterhuis zelf spreekt over de psalmen als een 'bundel 'ik-jijgedichten', als 'liederen binnen het Uittocht-verhaal, over bevrijding uit slavernij en vernedering, angst en leegte, over hoop op 'een goed wild land', een betere wereld. Lieder die gezongen moeten worden in een liturgie die de kern van dat verhaal vertolkt en tot klinken brengt, steeds weer, zo mogelijk iedere zondag'. (Vriend, p.207 en 209; 150 psalmen vrij, Woord ten geleide). En het gaat er heftig aan toe in deze psalmen. Oosterhuis noemt ze 'stugge, mateloze teksten, vol afgrond en zevende hemel. 'Niets zal mij ontbreken – laat het zo blijven, dit geluk'. Maar ook 'waarom heb Jij mij verlaten?'.

In de Psalmen wordt God een aanspreekbare God, een Jij of Gij, tot wie we ons kunnen richten met alle gevoelens die een mens eigen zijn: dankbaarheid, tevredenheid, verrukking en verwondering, maar ook boosheid, twijfel, verlatenheid en angst. Maar het gaat verder dan dat: als we geraakt worden door de poëtische zeggingskracht van de Psalmen krijgen we ook een beter zicht op, worden we ons sterker bewust van wat ons ten diepste beroert. De psalmen zijn niet enkel een mogelijke expressie van ons gevoelsleven, ze kunnen het ook voeden en verdiepen.

3. In psalm 139 bereikt het 'ik-jij' dat de psalmgedichten zo kenmerkt een heel eigen en uniek hoogtepunt. Nergens wordt de intieme vertrouwensband tussen Gij en ik, tussen God en mens, zo sterk tot uitdrukking gebracht als in de beeldtaal die hier wordt gebruikt.

Gij, gij peilt mijn hart, Gij doorgrondt mij.
Gij weet mijn gaan en mijn staan.
Gij kent mijn gedachten van verre,
mijn reizen en trekken, mijn rusten.
Mijn wegen, alle, zijn U bekend-
Ieder woord dat komt op mijn lippen,
Onuitgesproken nog, Gij hoort het al.

Het Hebreeuwse 'jada' betekent kennen of weten, vertrouwd zijn met. Gekend zijn en gekend worden wil dus zeggen: gezien en gehoord worden, begrepen worden, erkend en aanvaard worden zoals je bent. Het staat tegenover miskend worden. Dit kan gaan van niet opgemerkt worden tot zelfs verloochend en verworpen worden. 'Ik ken die man niet' zegt Petrus over Jezus in het lijdensverhaal. 'Onbekend is onbemind', zegt het spreekwoord.

De zo je wil 'geestelijke' nabijheid tussen Gij en ik van het 'kennen en gekend zijn' wordt in de psalm aangevuld met meer fysiek-lichamelijke beelden: 'Gij legt uw handen op mij, uw hand leidt mij, uw rechterhand ondersteunt mij', en ook: 'gij hebt mij geweven in de schoot van mijn moeder, prachtig gevlochten in de schoot van de aarde'. Vooral de laatste beelden maken duidelijk dat de affiniteit tussen 'Gij en ik' er een is tussen Schepper en schepsel. En dat er dus geen sprake is van een wederkerigheid, zoals tussen mensen het geval kan zijn. 'Gij' gaat aan mij vooraf en hebt mij in het leven geroepen. 'Gij' kent mij, maar uw gedachten, - ze zijn talrijker dan de zandkorrels aan de zee -, kan ik niet bevatten. Het goddelijk geheim blijft ongeschonden, ook al strekt Gods intimiteit met de mens zich uit tot in het oneindige, zowel in de ruimte als in de tijd: Gij zijt achter mij en voor mij uit, als ik de hemel beklim of afdaal in de aarde of vlieg over de verste zeeën, bij dag zowel als bij nacht, nog van vooraleer ik geboren was.

4. Psalm 139 spreekt ons aan in ons diepmenselijk verlangen om gekend te worden, het verlangen naar de intieme nabijheid van iemand met wie ik kan spreken zonder omhaal van woorden, iemand die weet wat ik nodig heb, nog vooraleer ik het heb gevraagd, die het al begrepen heeft, nog vooraleer ik het heb uitgelegd. En vice versa natuurlijk.

Wie zouden wij zijn als mens, als we zouden overgelaten worden aan onszelf? De mens is een relationeel wezen, die niet genoeg heeft aan zichzelf, die zichzelf slechts kan vinden als hij door een ander wordt gevonden, die voor zichzelf een vreemde blijft als hij niet door een ander in vertrouwen wordt genomen, die zichzelf niet kan beminnen als hij niet door een ander wordt bemind.

Toch is ons verlangen naar intieme geborgenheid bij een andere mens niet ondubbelzinnig. Intimiteit kan ons ook afschrikken, is niet zonder risico, kan verstikkend werken. De hand die mij vasthoudt en beschermt, kan mij ook verhinderen mijn eigen weg te gaan. Degene die mij peilt en doorgrondt, kan mij manipuleren en misbruiken. Degene die mij het meest nabij is, kan mij het hardst treffen. En als we eerlijk zijn, moeten we durven zeggen dat het soms ook zo is onder mensen en dat we meermaals muren opwerpen om onszelf te beschermen.

Ook in Psalm 139 duikt een zweem op van die gedachte. Even lijkt het kennen van de al-wetende god onontkoombaar, je kunt er niet aan ontsnappen. 'Hoe zou ik uw adem ontkomen, waarheen zou ik vluchten voor uw aangezicht?' Ziet God mij dan altijd en overal, als onverbiddelijke gluurder? 'There is no escape of God' las ik in een evangelisch getinte commentaar op de psalm. En daarom zijn we wel gedwongen om het goede te doen. 'Kijkt u nou nooit eens de andere kant op?', roept Job bitter uit, 'ik krijg nog geen kans om mijn speeksel door te slikken!' (Job 7,19).

Toch loopt het in psalm 139 zo'n vaart niet, integendeel. Uiteindelijk geeft de psalmist zichzelf uit vrije wil over aan Gods peilen en kennen, vanuit het vertrouwen dat juist Gods nabijheid hem zal leiden op de weg ten leven, de weg van de Tora.

5. Het lied 'Ken je mij? Wie ken je dan? Weet je mij beter dan ik?' is - veel meer dan de oorspronkelijke psalm - doordrongen van vragen. Het godsvertrouwen is er verre van evident. Hier werkt Oosterhuis nog een andere gedachte uit. Intimiteit kan mij afschrikken, omdat wanneer ik mij bloot geef aan de andere, die andere mij leert kennen in mijn kwetsbaarheid en mijn schamele tekort schieten. 'Kan jij het hebben dat ik geen licht heb, niet warm, niet mooi ben, niet veel, dat geen bron ontspringt in mijn diepte?'

De ik-persoon uit het lied lijkt niet samen te vallen met zichzelf, kent zichzelf niet, weet nog niet wat in hem of haar is, hoe weinig of hoeveel, is nog niet wie hij of zij zou willen zijn. Maar tegelijkertijd of misschien juist daardoor is er dat onuitwisbare zielsverlangen naar een waarachtig en gelouterd bestaan, naar echtheid en een zuiver zelf.

Zou er een zijn die mij 'beter weet dan ik'? Die mij meer nabij is dan ik mezelf nabij ben of kan zijn (Augustus: *intimior intimo meo*)? Een 'jij' die meer in mij ziet dan ik in mezelf kan zien? Die door zijn liefdevolle blik mij zaveloos kan aanvaarden zoals ik ben? Die mij losmaakt uit de netten van mijn vertwijfeling en mij terugschenkt aan mezelf? Die 'in mij de andere hoort geboren worden die ik zou willen zijn?'

Mocht het waar zijn.

Jan De Vriese

De Lier, Brugge, 4 februari 2018

Huub Oosterhuis, *Vriend voor het leven*, Lannoo, Tielt, 2013.

Huub Oosterhuis en Michel van der Plas, *Vijftig psalmen*, Ambo Baarn, 1967.

Huub Oosterhuis, *150 psalmen vrij*, Ten Have, zevende druk 2012.

Uitsmijter: **Je weet wel**

Guinevere Claeys in De Standaard, 5 februari 2018

Ik zat op een bankje, ik keek naar de zee. Het was goed ademhalen daar. Plots kwam hij naast me zitten. Ik zag zijn schoenen, die waren versleten. Losse zool links, een gat aan de grote teen rechts. Het was een erg koude dag voor kapotte schoenen, ik keek op. Hij knikte, hij wist wat ik had gezien. De jongen zat ineengedoken in zijn veel te dunne jasje, hij zei: 'Het schijnt dat het deze week gaat vriezen.'

Ik zei dat ik dat ook had gehoord. Ik durfde niet te vragen of hij die beloofde kou wel aankon. Toch gaf hij antwoord. Dat kwam neer op: nee. 'Ik heb wat problemen. Paar dingen verkeerd aangepakt. Je weet wel.' Of ik hem wat geld kon geven, al was het een euro. Hij was te trots om me niet te durven aankijken terwijl hij dat vroeg.

Ik keek terug terwijl ik hem het enige geld gaf dat ik had zitten, een biljetje van 5 euro. Hij stak het in een binnenzak, vertelde me enthousiast waar de mooiste schelpen hier aanspoelen, en toen vertrok hij weer. 'Merci voor je weet wel.'

Ik wist wel.

'Je weet wel' heb ik altijd een prachtig toereikende zin gevonden. Dat komt door mijn grootmoeder. Elke keer als zij ons uitwuidde, riep ze: 'En je weet wel!' En dat wisten wij wel. Dat ze ons graag zag, dat hield ze bij voorkeur zo onuitgesproken.

Omgekeerd wist ze trouwens ook wel.